

İBÂDİLER VE HADİS

Tevhit BAKAN (*)

Özet

İslâm düşünce tarihinin teşekkül devrinde, çok zengin bir hareketliliğin olduğu bilinmektedir. Ancak daha sonra, bu düşünce hareketlerinden Ehl-i Sünnet ekolü toplumun her kesiminde ağırlığını hissettirmiş ve ilmî sahada da hakimiyetini tesis etmiştir. Bununla birlikte farklı düşünce evrenine sahip ekoller de, az da olsa, kendi dünya görüşleri çerçevesinde ilmî hayatta yer edinmeye çalışmışlar ve İslâm kültür mirasına katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmamızda İslâm düşünce ekollerinden Hâricîlerin, Ehl-i Sünnete en yakın ve ilımlı kolu sayılan İbâdiyye'nin Hadîs ilmiyle alakalı yaklaşımları ele alınmıştır.

İlk olarak İbâdiyye'nin İslam düşünce ekolleri arasındaki konumu ortaya konulmaya çalışılmış, daha sonra, hadislerle yaklaşımları, teorik ve pratik açıdan irdelenerek tespit edilen bazı farklı yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Son olarak İbâdiyye'nin hadis kültürünü oluşturan kaynaklar irdelenmiş, bilhassa İbâdilerce Kur'an'dan sonra en sahih hadis kitabı kabul edilen er-Rebi' Habîb'in Müsned'i üzerinde durulmuş, hadis tekniği açısından eserin bir takım zafiyetlerine dikkat çekilmiştir. Bazı kusurlarına rağmen bu eserin erken dönem kaynaklardan olması itibarıyla, ilmî araştırmalarda ihmal edilmemesi gereken önemli eserlerden olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbâdiler, Hariciler, Rebi' b. Habîb, Müsned

The İbadis and Hadîth

Abstract

It is known that, in its formation period, the history of Islamic thought was very variegated. Afterwards, the Ahl al-Sunnah school, one of these thought movements, became dominant in all fractions of the society as well as in the field of scholarly activities. However, though to a small extent, some schools having different though universes attained places in scholarly life and contributed to Islamic cultural heritage. This study deals with the hadith approaches by the İbadiyye, a Harici school considered to be closest to Ahl al-Sunnah and most moderate.

First, the location of the İbadiyye amount the Islamic thought schools is found. Next, their approaches to the hadith are discussed in theoretical and practical terms, giving emphasis to some of them. Finally, the resources which form the basis of hadith culture of the İbadis are discussed; in particular, er-Rebi' Habib's Musned, which is regarded by the İbadis as the most authentic hadith books following Quran, is examined and certain deficiencies are found in this books with respect to the hadith technique. It is concluded that this book, despite its deficiencies, should not be ignored in scholarly studies since it is one of the early era resources.

Key Words: İbadis, Haricis, Rebi b. Habib, Musned.

*) Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. Dalı
e-posta: tevhitbakan@hotmail.com.tr

Giriş

İbâdîler, Haricî fırkalarının en mutedili, Ehl-i Sünnet'e en yakını¹ ve günümüze ulaşan tek koludur². Adını, kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b. İbâd'dan almıştır³. Aslında bu mezhebin bilge kişisi, fikir babası ve kurucusu, tabiûnun ileri gelen alimlerinden Ebu's-Şa'sâ Cabir b. Zeyd el-Ezdi el-Umânî (21/641-93/711)'dir⁴. Ancak Abdullah b. İbâd'ın siyasî sahada daha çok görülmesi ve Kelâmî münakaşalarda muhalifleri ile tartışmalara katılması, fırkanın onun adıyla meşhur olmasına sebep olmuştur⁵.

Bu fırkanın adı, Uman'da Ebâdiyye şeklinde söylenirken, Kuzey Afrika'da İbâdiyye biçimiyle telaffuz edilmektedir⁶. Bazı İbâdî alimlerine göre, bu fırkaya İbâdiyye adı Emevîler tarafından verilmiştir⁷. Hicrî üçüncü asrın sonlarına doğru İbâdîler de kendileri için İbâdiyye ismini benimsemiş ve kullanmışlardır⁸. Çünkü bu isimlendirme aynı zamanda onların ileri gelen alimlerinden birisinin adına dayanmaktadır. İbâdîler, başlangıçta kendileri için İbâdiyye adını değil; "Cemaatü'l-Müslimîn" ve "Ehlü'd-Da've"⁹ gibi oldukça çarpıcı ve anlamlı adlar kullanmışlardı. Onlar, ayrıca, "Ehlü'l-İstikâme", "Ehlü'l-Hak" gibi iddiâlî adları da kullanmaktadırlar¹⁰. Dinî konularda hakemi kabul etmediklerinden yani "Hüküm ancak Allah'ındır" dediklerinden "el-Muhakkime" ismini

1) İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, Mısır, 1317, II, 112.

2) İbâdîlerin bazı kaynakları, günümüze ulaşmıştır. (Bkz. Fiğlalı Ethem Ruhi, "İbâziyye", *DİA*, İst., 1999, XIX, 261.) Bu kaynaklardan bazıları matbu olarak elimizde mevcut olup, bazılarında ise ancak internet aracılığı ile ulaşabildik. Bu nedenle araştırmamızda ulaşabildiğimiz literatürden yararlandığımız gibi internet imkânlarından yararlandık.

3) Abdullah b. İbâd et-Temîmî, Müre oğullarındandır. Doğum ve vefat tarihleri kesin olarak belli değildir. Muâviye döneminde (h. 40-60) doğmuş, Abdülmelik b. Mervân döneminin (h. 65-80) sonuna doğru vefat etmiştir. Aynı zamanda tabiûn'dan olan Abdullah b. İbâd, Cabir b. Zeyd'in öğrencilerindedir. (Bkz. Bükeyr b. Saîd A'veşt, *Dirasât İslâmiyye f'il-Usûli'l-İbâdiyye*, Kahire 1408/1988, s.15, 16, 132; Geniş bilgi için bkz: Fiğlalı, "Abdullah b. İbâd", *DİA*, İst.1988, I, 109; T. Lewicki, "al-İbâdiyya", *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1971, III, 648.

4) A'veşt, *a.g.e.* s.16, 128; "Uman'ın iç bölgelerinden Nezvâ'ya bağlı Fark beldesinde doğan ve kızı eş-Şa'sâ ile künyelenen Cabir, başta İbn Abbâs olmak üzere, Hz.Aişe, Abdullah b. ez-Zubeyr, Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Enes b. Malik, Câbir b. Abdullah, ve Muâviye b. Ebî Sufyân gibi sahâbîlerden hadis rivâyet etti. Kendisinden de Eyyüb es-Sahtiyânî, Amr b. Dinâr ve Katâde b. Diâme gibi muhaddisler rivâyette bulundular. (Bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru Sâdir-Beyrut-1968, II, 38; T. Lewicki, *a.g.mad.* III, 649; Çakan İsmail Lütüfî, "Câbir b. Zeyd", *DİA*, VI, 537-38; el-Kan-nûbî, Saîd b. Mebruk, el-İmâm er-Rebî' b. Habîb, *Mekânetuhu ve Müsneduhu*, Uman-1995, s.23.

5) Abdullah b. İbâd'ın, bilhassa Abdülmelik b. Mervân'a göndermiş olduğu cevabî risalesiyle meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. A'veşt, *a.g.e.*, s.15-16

6) Bkz. Sabir Taîme, *el-İbâdiyye*, Dâru'l-Cil, Beyrut-1406/1987, s.43 vd. Fiğlalı, bu fırkanın adının Kuzey Afrika ve Uman'da Ebâziyye şeklinde söylendiğini kaydetmiştir. Bkz. "İbâziyye", *DİA*, İst.1999, XIX, 256. Ayrıca bkz. Fiğlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, AÜİF.Yay., Ankara 1983, s.82-83.

7) A'veşt, *a.g.e.*, s.15

8) Bkz. İbn Halefûn Ebu Yakûb Yusuf, *Ecvibetü İbn Halefûn*, Thk.: Amr Halife en-Nâmî (Mükaddime), Beyrut-1974, s.9.

9) İbn Halefûn, *a.g.e.*, s.19.

10) İbn Halefûn, *a.g.e.*, ay. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fiğlalı, *a.g.e.* XIX, 256-61. Ayrıca "Ehlü'l-Hak", "Ehlü'l-İstikâme" tabirleri için bk. A'veşt, *a.g.e.*, s.69, 70, 81.

de benimsemektedirler. Hakem olayından sonra Nehrevan'da toplanan Haricîlerin başkanı seçilen Abdullah b. Vehb er-Rasibî (38/658)'ye nisbetle "el-Vehbiyye" ve kendilerini Allah'a satanlar (fedailer), anlamına gelen "eş-Şurât" adlarını da kullanmaktadırlar¹¹.

İbâdîler, siyasî tavır olarak Hz. Ali, Hz. Osman¹², Emevîler ve Nâfi' b. el-Ezrak (65/685)'ı tasvip etmemektedirler¹³. Nitekim Abdullah b. İbâd, dönemin Medine valisi Abdülmelik b. Mervân'a (65/684-86/705) göndermiş olduğu cevabî mektubunda şöyle demiştir: "Sen bana dinde aşırılıktan sakınmam gerektiğini yazmışsın. Dinde aşırılıktan Allah'a sığınırım. O senin bilmediğin, dinde aşırılığın ne olduğunu sana açıklayayım: "Dinde aşırılık"; Allah adına gerçek olmayanı söylemek, Kitap ve Sünnette açıklananların tersini yapmaktır. Nitekim Osman ve ondan sonraki yöneticiler bunu yapmışlardır, sen de onlara uyuyor ve günahlarına ortak oluyorsun. İşte dinde aşırılık budur"¹⁴. Sonra sözüne devamla şöyle dedi: "Biz, İbnü'l-Ezrak ve ona uyanlardan Allah'a sığınırız. Onlar önce müslümandı, bize gelen bilgilere göre dinden çıkmış, irtidat etmişlerdir, biz onlardan beriyiz."¹⁵ Bu ifadeler, siyasî açıdan İbâdîlerin nerde durduklarını açıkça göstermektedir.

İbâdîlere göre kendileri Hâricî değil; asıl Hâricî olan, el-Ezârika, en-Necdiyye ve es-Sufriyye fırkalarıdır. Çünkü bunlar günah işleyen herkese kâfir-müşrik demişlerdir¹⁶. Bu gerekçeyle Ezârika onları öldürmüş, mallarını almış, ailelerini esir etmiş, dini adeta ters yüz etmiştir. Halbuki Hz. Peygamber zamanında da Müslümanlardan günah işleyenler olmuş, ancak Ezârika'nın yaptığı gibi onlara hiçbir zaman müşrik muamelesi yapılmamıştır¹⁷. Ayrıca Abdullah b. İbâd'ın Cabir b. Zeyd el-Ezdi'nin fikirlerinden ilham alarak "hurûc" hareketine de katılmayıp akl-ı selîm ve sünnet hududu içinde kalarak Basra'da sakin bir hayat sürdürdüğünü de biliyoruz¹⁸. Bu da İbâdîlerin Ezârika fırkası gibi şiddet yanlısı bir fırka olmadığını göstermektedir.

Ancak bütün bunlar, İbâdîlerin "Haricîler ile hiç alakası yoktur" anlamına gelmemelidir. Çünkü İbâdiyye menşei itibariyle, Abdullah b. Vehb er-Rasibî'ye (37/657) dayanmaktadır. Bu zat, tahkime karşı çıkan, Harura'da toplanan Haricîlerin başkanıdır¹⁹. Mezhabin kurucusu olarak kabul edilen İbn İbâd da kendisini Muhakkime-i Üla'dan saymaktadır²⁰. Yani Hz. Ali'nin hilafet meselesini çözmek için hakemlere başvurmasının yanlış

11) Bkz "el-İbâdiyye fî'l-Basra", <http://www.almajar.Com/> (10.9.2003)

12) Muhammed Kafâfi, Ph. D., *a.g.e.*, s.180 vd.

13) Hâricîlerin en büyük ve en katı fırkasını kuran, "kaâde"den yani muhalif müslüman gruplarla savaşmak istemeyenlerden teberri edilmesi, muhaliflerin kadın ve çocuklarının öldürülmesi, kendilerine katılmayanların tekfir edilmesi, katılacakların imtihandan geçirilmesi gerektiği şeklindeki fikirleri ortaya attığı kabul edilen liderdir. Bkz. Öz Mustafa, "Ezârika", *DİA* 1995, XII, 45. Krş. A'veşt, *a.g.e.*, s.19 vd.

14) A'veşt, *a.g.e.*, ay.

15) *A.g.e.*, .a.y.

16) *A.g.e.*, s.132.

17) A'veşt, *a.g.e.*, s 33-37.

18) Bkz.Fıçlalı, *İbâdiyye'nin Doğuş ve Görüşleri*, s.84.

19) A'veşt, *a.g.e.*, s.132-133.

olduğu düşüncesini savunanlardandır. Ayrıca İbâdîler, Allah'ın sıfatları, Ku'rân'ın mahluk olması, halifenin seçimle işbaşına gelmesi gibi bazı meselelerde Haricîlerle aynı görüşleri paylaşmakta²¹ ve Hz. Osman ve Hz. Ali'ye karşı yapılan ilk Haricî hareketlerini de tasvip etmektedirler²².

Bu fırka mensupları, başta Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere, ihtilaflar ve fırkaların zuhurundan önceki sahâbîlerin yolunda olduklarını iddia etmekte ve adeta ilk iki halifenin dönemini özlemektedirler²³.

Şu halde İbâdîleri, Haricîlerle bazı ortak yanları bulunmakla beraber, onlardan ayrı bir fırka olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

İbâdîler günümüzde Cezayir, Tunus, Libya, Zengibar ve Uman'da yaşamaktadırlar. Uman Sultanlığının resmî mezhebî İbâdîliktir²⁴.

1. İbâdîlere Göre Hadisin/ Sünnetin Değeri

İbâdîler, 'teoride' Kur'ân'la birlikte Sünneti, İslâm dîninin en önemli temel kaynağı kabul eden fırkalarındandır²⁵. Bu fırkanın, diğer Haricî fırkalarının aksine, günümüze kadar varlığını devam ettirmesindeki en büyük amil, onların, anlayabildikleri kadarıyla, Kitap ve Sünnet'e bağlılıklarında ve buna bağlı olarak da nispeten ılımlı olmalarında aranmalıdır.

Bazı İbâdî kaynaklarında sünnete bağlılığın gerekçeleri şöyle ifade edilmiştir: Allah Resûlü masumdur, sadıktır, dînin tebliğcisidir. Hükümlerin bilinmesinde Yaratanla yaratılanlar arasında bir vasıtaadır. İnananlar için güzel bir örnektir²⁶. Nitekim Allah: "And olsun ki, Resulullah'da, sizin için ,Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar için güzel bir örnek vardır"²⁷ buyurmuştur. Allah ve Resulünün hükmünün söz konusu olduğu yerde hiçbir kimsenin sözü ve hükmü geçerli değildir. Çünkü Cenâbı Hak: "Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış hiçbir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur..."²⁸ buyurmaktadır²⁹.

20) Muhakkime-i Üla: Siffin savaşı sonunda ihtilafı çözmek için başvurulmuş hakem usulünü yanlış bularak Hz. Ali'den ayrılıp, Harûra'da toplanan, bu sebeple Harûriyye diye de anılan, başlarında Abdullah b. Kevvâ, Abdullah b. Vehb'er-Râsibî, Attâb b. el-A'ver, Urve b. Cerir, Hurkûs b. Zuheyr ve Yezid b. Ebu Asım gibi liderlerin bulunduğu bu fırka, hilafetin Kureys'e ait olduğunu reddederek Hz. Ali'yi önce hatalı bulmuş, daha sonra tekfir etmiş, Hz. Osman'a Cemel Vak'ası'na ve Siffin Savaşı'na katılanlara dil uzatmıştır. Bkz. Fiğlalı , "Hâricî", *DİA* , XVI, 173

21) Bkz. A'veşt, *a.g.e.*, s.44-49, 81-87-115.

22) Bkz. Muhammed Kafâfî Ph.D., "Ebû Saîd Muhammed Saîd el-Ezdi al-Kalhâtî'ye Göre Hâricîliğin Doğuşu", Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, *AÜİFD*, yıl: 1970, Cilt: XVIII, Ankara 1972, s.180 vd.

23) İbnu's-Selâm. *a.g.e.*, s.70-79.

24) A'veşt, *a.g.e.*, s.136; Bkz. Fiğlalı , "İbâziyye" *DİA* , İst.1999, 19/260-61

25) el-Bûsaîdî, Sâlih b. Ahmed b. Seyf, *Rivâyetu'l-Hadîs inde'l-İbâdiyye*, <http://www.ibadhiah.net/maktabah/showthread.php?s=11b107db45e90fc8bdee60c32cddf0d6&threadid=98&perpage=1&pagenumber=3> (8.9.2003). Krş. İbnu's-Selâm, *Bed'u'l-İslâm ve Şeraiu'd-Dîn* (nşr.: Werner Schwar-Salim b.Ya'kub) Beyrut 1986, s.59-69.

26) el-Bûsaîdî, *a.g.* Web sitesi, (8.9.2003).

27) Ahzâb, 23/21.

28) Ahzâb, 23/36.

29) el-Bûsaîdî, *Rivâyetu'l-Hadîs inde'l-İbâdiyye*, *a.g.* Web sitesi ay. (8.9.2003).

Sünnetin delil oluşu hususunda İbâdî alimlerinden Ebu Ğanim el-Horasânî (200/815), hocalarının hadis arayıp bulamadıklarında: “Keşke Hz. Peygamber’in fiilî uygulamasını bilseydik de onu alsaydık.” dediklerini nakletmektedir³⁰. Ebu Yakub el-Varcelânî (570/1174) de Hz Peygamber’in kabrini ziyaret ederken: “Mutlak anlamda yalnız şu kabrin sahibine uyulup taklit edilir. Sahâbilere uymak da evladır. Tabîlere gelince onlar adamsa biz de adamız”³¹ demiştir.

Nuruddin es-Sâlimî’nin (1332/1914): “Her nerede gelirse gelsin hadise öncelik verilir.”, “Seçkin (Peygamber’e) uyman sana kafidir”, “O’ndan geleni sened kabul eder, ona aykırı olanı reddederiz” gibi sözleri de aynı gerçeği vurgulamaktadır³².

Hicrî üçüncü asırda Uman’da yaşamış ve Câmîu’ Ebi’l-Hivârî adlı eserin müellifi, ileri gelen İbâdî fakihî el-Halîfî de: “Hadise aykırı görüşün (önemi yoktur) bahçe duvarının arkasına atılır.”³³ demiştir. İmam Ahmed el-Halîfî de (1373/1953) sünnetin değerini şöyle ifade etmiştir: “Sahih hadise aykırı olan hiçbir görüşe itibar edilmez. Sünnet herkes için delildir; onun dışındaki görüşler sünnete karşı delil olamaz. Yerine getirilmesi gereken asıl vacip, muayyen herhangi bir kimsenin sözüne değil, anlamı sarih olan Kur’ân âyetlerine ve sahih sünnete uymaktır. Delile dayanmayan herhangi bir kimsenin görüşüne uymak caiz değildir. Kişinin görüşü sadece kendisini bağlar. Çünkü herkesin görüşünde isabeti söz konusu olduğu gibi yanılması da söz konusudur. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dışındaki insanlar ne kadar değerli olurlarsa olsunlar, onların görüşlerinin red veya kabulünde esas olan ölçü Hz. Peygamber’dir”³⁴.

Yukarda anlatılanlara göre İbâdîlerin Hz. Peygamber’in sünnetine son derece önem verdiklerini söylemek mümkündür. Hadislerin tanım ve taksiminde de Ehl-i Sünnet’ten herhangi bir farklılıkları yoktur³⁵.

Ancak İbâdîlerin ahâd hadislerin tespitinde farklı bir metot takip ettikleri ileri sürülmektedir. Bu metoda göre hadislere, senedlerine göre değil, metinlerine göre sahih veya zayıf hükmü verilebilir³⁶. Eğer ahâd hadisnin metni Kur’ân’a uygunsa alınır. Çünkü Sünnet, Kur’ân’ın şerhidir. Binaenaleyh ona muhalefet etmesi veya tearuzu caiz değildir. Bu metodun doğru olduğuna dair “arz hadisi” diye bilinen Ebu Ubeyde (Müslim b. Ebî Kerime)’nin Cabir b. Zeyd’den onun da İbn Abbas’tan rivâyet ettiği şu haberi delil olarak ileri sürmektedirler: “Siz benden sonra ihtilafa düşeceksiniz. Benden gelenleri Al-

30) Ebu Ğanim, *el-Müdevvenetü’s-Suğra*, (1.baskı), Maskad 1984 I, 157, 166; A.g.mlf., *el-Müdevvenetü’l-Kübra*, (1.baskı), Maskad 1984, II, 254, 260, 278.

31) el-Kannubî Saîd b. Mebruk , *Kurretü’l-Ayneyn*, Metâbiu’n-Nahde, Maskad ts.s.12.

32) el-Bûsaîdî, *a.g. web sitesi*, (8.9.2003).

33) *A.g. web sitesi*, (8.9.2003).

34) el-Bûsaîdî, *a.g.e.*, s.2-4; el-Halîfî Ahmed b.Hamd, *el-Hakku’d-Dâmiğ*, Matbaatü’n-Nahde -Maskad 1978, s.153.

35) Salih b.Ahmed b. Seyf el-Bûsaîdî tarafından kaleme alınan 19.10.2003 tarihinde İbadhiyah.net/maktabah sitesinde yayımlanan *Rivâyeiu’l-Hadîs inde’l- İbâdiyye* adlı 36 sayfalık Arapça risaleyi incelediğimizde teorik olarak İbâdî Hadis Usûlü ile Ehl-i Sünnetinki arasında bariz herhangi bir farkın olmadığını görüyoruz.

36) Bk.”el-Furûku’l-Cevheriyye beyne’l-İbâdiyye ve’l-Mezâhibi’s-Sünniye”, <http://www.ibadhiyah.net/fikr/> (8.9.2003).

lah'ın Kitabına arz ediniz. Ona uygunsuz o bana aittir. Şayet ona uygun değilse bana ait değildir"³⁷. Binaenaleyh Ehl-i hadisin Hanbelî ekolüne göre zayıf olan pek çok haber, manası Kur'ân'a muvafık olduğu için İbâdîlere göre makbuldür. Hz. Peygamber'in fiillerini uygulamada da Kur'ân'a uygunluk aranır. Kur'ân'a uygun olan rivâyet doğru ve sabittir; onu rivâyet eden yalancı da olsa, söz konusu naklinde sadık kabul edilir. Ehl-i hadis, rivâyet tekniğini, sened sistemini ve metinleri bir arada değerlendirme metodunu takip ederken; İbâdîler, rivâyetleri anlamlarına göre inceleyip değerlendirirler³⁸.

Hemen belirtelim ki yukarıda delil olarak ileri sürülen arz hadisinin sıhhati tartışmalı olsa bile³⁹, yerine göre hadislerin Kur'ân'a arzının, ta sahabe döneminden itibaren uygulandığı bilinmektedir⁴⁰. Gerektiğinde hadislerin Kur'ân'a arz edilmesi oldukça önemli bir yöntemdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, nasslar arasındaki farklılıkların doğru tespit edilmesi, bu farklılıkların her zaman zıtlık olarak algılanmaması ve bu metodun yerinde kullanılabilmesidir.

Öte yandan hadislerin değerlendirilmesinde, metin tenkidi kadar sened tenkidi de önemlidir. Bu hususta senedin ihmali söz konusu olamaz. Anlamı Kur'ân'a uyuyor diye yalancı birisinin haberini doğru kabul etmek veya üzerinde yeterince araştırma yapmadan hemen "Bu Kur'ân'a aykırıdır" deyip sahih hadisleri devre dışı bırakmak ilmî bir tavır olarak kabul edilemez. Bu açıdan bakıldığında, İbâdîlerin sünnete bağlılıkta çok hassas oldukları ve eleştirecek taraflarının bulunmadığı söylenemez. Bu noktadan hareketle İbâdîlerin, genel olarak sünneti kabul etmekle beraber, kendilerine has bazı farklı yaklaşımlarının olduğu belirtilebilir. En ciddi farklılıkları akaid sahasındaki hadislerde olmakla birlikte fûru fıkıh ile ilgili hadislerde de, azda olsa, bazı farklı yaklaşımları söz konusudur.

1.2. Pratikte Hadis (Hadislerle Amel)

1.2.1. İbadetlerle İlgili Hadisler

Hadislerle amel edilmesi hususunda İbâdîler'in kendilerine has diyebileceğimiz bazı farklı yaklaşım tarzları ve bunun sonucu olarak da farklı uygulamaları vardır. Az önce de işaret edildiği gibi çok fazla sayılmayan, fıkıhla alakalı bu farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

a. Allah Resulü'nün geçici bir sebeple ve bir defa yapıp tekrar yapmadığı ve devamlı yaptığı sabit olmayan ibadetlerini, İbâdîler sünnet olarak değerlendirmezler⁴¹. Bunlar,

37) er-Rbî' b.Habîb, *Müsned*, Beyrut- Saltanatu Umân 1415, Hadis no:40

38) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/> (8.9.2003).

39) "Kur'ân'a arz" rivâyeti ile ilgili geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, İst.1998, s.13-107.

40) Bkz. ez-Zerkeşi, *el-İcâbe li-İrâdi mestedrekethu Aişe ale's-Sahâbe*, nşr.; Said el-Efgânî, Dimeşk 1390/1970 s.102, 103, 118-119; Hadislerin Kur'ân'la karşılaştırılması konusu için bkz. Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İst.-1997, 239-247; Ali Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri-1994, s.114-151; Kâmil Çakın, "Hadisin Kur'ân'a Arzı Meselesi", *AÜF Dergisi*, Ankara-1993, C.34, s.237-262.

41) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/masader-altashria.htm>. (16.9.2003)

birer vak'a olarak rivâyet edilir, aynı şartlar zuhur ettiği takdirde bu ibadetlerin ümmet tarafından yapılabileceğini ifade ederler. Mesela Hz. Peygamber'in namazda kunut yapması, başlangıç tekberi dışındaki tekbirlerde de ellerini kaldırması, namazda Fatıha suresinin sonunda yüksek sesle "âmîn" demesi gibi⁴².

b. Hz. Peygamber'in sözlü hadisi ile fiilî hadisi çeliştiğinde ve aralarında uzlaşma imkânı bulanamadığında sözlü hadis, fiilî hadise tercih edilir⁴³. Çünkü bu durumda Resulullah'ın fiilinin, uygulamasının genel (amm) değil; Hz. Peygamber'in kedine has bir fiili olduğu düşünülür⁴⁴. Mesela, Ebu Hüreyre Hz. Peygamber'in: "Kim cünüp olarak sabah vaktine girerse orucunu bozmuş olarak girmiştir." buyurduğunu rivâyet etmiştir⁴⁵. Aynı konuda Hz. Aişe de Hz. Peygamber'in: Cünüp olarak sabahladığını ancak orucuna devam ettiğini rivâyet etmiştir⁴⁶. Bu durumda İbâdiler, Ebu Hüreyre'nin rivâyet etmiş olduğu kavli hadisi Hz. Aişe'nin rivâyet etmiş olduğu fiilî hadise tercih ederler⁴⁷. Yukarıdaki Ebu Hüreyre hadisini Müsned'inde rivâyet eden er-Rebi' b. Habîb, "Sabaha cünüp olarak giren kimsenin orucunun bozulmuş olduğu; ancak kefarete gerekmediği" görüşünün Urve b. ez-Zübeyr, Hasan el-Basrî ve bir kısım sahâbenin kanaati olduğunu kaydetmektedir⁴⁸.

Ancak konu ile ilgili Ehl-i Sünnet kaynaklarındaki rivâyetlere baktığımızda Hz. Peygamber'in söz konusu fiilinin 'âmm yani müslümanların geneline şâmil olduğunu; kedine özgü (hâs) olmadığını açıkça görürüz. Nitekim Sahâbeden birisi Hz. Peygamber'e şöyle sorar: "Ey Allah'ın Resûlü! Cünûpken sabah namazının vakti girdi; ben oruçlu muyum? Bunun üzerine Resûlullah: "Ben de cünûpken sabah namazının vakti girdi, halbuki ben oruçluymum (yani orucum bozulmadı)" buyurdu"⁴⁹. Bu hadis, söz konusu fiilin genel olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Ebu Hüreyre'nin söz konusu rivâyeti sahâbe arasında da tartışılmış, kendisine Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'in cünûpken sabah vaktine girdiğini ve orucuna devam ettiğini söyledikleri iletilince Ebu Hüreyre: "Bunu o ikisi mi söyledi? Onlar daha iyi bilirler"⁵⁰ demiştir. Buna göre Hz. Aişe'nin hadisi her halükârda tercihe şayandır. Aksini düşünüp cünûpken yıkanmadan sabaha çıkan kimsenin orucunun bozulduğunu söylemek oldukça güçtür.

c. İbâdîlere göre gıybet, hem orucu hem de abdesti bozar. Bu görüş, er-Rebi' b. Habîb'in Ebu Ubeyde (Müslim b. Ebî Kerîme)- Cabir b. Zeyd senediyle, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'den rivâyet etmiş olduğu şu habere dayandırılmaktadır: "Gıybet oruçlunun orucunu ve abdestini bozar"⁵¹. İbâdî alimlere göre gıybeteye benzeyen söz taşımak, iftira

42) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/> (16.04.2004)

43) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/> (16.04.2004)

44) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/>(16.04.2004)

45) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/>(16.04.2004) Krş. Müslim, Sıyâm 75.

46) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/>(16.04.2004) Krş Müslim, Sıyâm 76.

47) <http://www.ibadhiyah.net/fikr/masader-altashria.htm> (16.09.2003)

48) er-Rebi' b.Habîb , *Müsned*, Savm , hadis no: 315.

49) Müslim, Sıyâm 79.

50) Müslim, Sıyâm 75.

51) er-Rebi' b. Habîb , *a.g.e.*, hadis no:105, 317.

etmek, yalan söylemek, müstehcen şeyleri dinlemek ve kasten namahreme bakmak gibi günahlar da abdesti bozar⁵².

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, yukarıda sözü edilen rivâyete muteber Sünnî ve hatta Zeydî hadis kaynaklarında rastlanmamaktadır⁵³. Sadece ez-Zeylâf “*Nasbu’r-Râye*” adlı eserinde, kaynak göstermeden ve sıhhati hakkında değerlendirmede bulunmadan bu rivâyeti kaydetmiştir⁵⁴. Bu rivâyetin sahih olduğu söylenemez. Bu konudaki “Beş şey vardır ki, orucu da abdesti de bozar. Bunlar, yalan söylemek, söz taşımak, şehvetle harama-bakmak, yalan yere yemin etmek ve iftira etmektir” mealindeki rivâyetin ise mevzu olduğu kaydedilmektedir⁵⁵. Öyle anlaşılıyor ki, bu fırkanın kendine has takva anlayışına uygun olan söz konusu rivâyet, diğer kaynaklardaki rivâyetlerle karşılaştırılmadan ve sıhhati sorgulanmadan alınmış, caydırıcı olacağı mülahazasıyla böyle bir sonuca varılmış olmalıdır.

Yukarıda sıralanan günahların kesinlikle yasak olduğu ve oruca zarar verdiği, onun özüne ve amacına ters olduğu açıktır. Zira Kur’ân; gıybetin, söz taşımanın çok çirkin bir davranış olduğunu belîğ bir üslupla anlatmış⁵⁶, buna paralel olarak sünnet de, gıybet edenin, söz taşıyanın kabir azabının en şiddetlisine maruz kalacağını ilan etmiştir⁵⁷. Hanefîler, bu tür hadislerin, orucun sevabını gidereceğini, ancak maddi olarak onu tamamen bozmayacağını belirtmektedirler⁵⁸. Burada bir zahîrî yaklaşım söz konusu olmalıdır.

d. İbâdilere göre mestler üzerine meshetmek caiz değildir. Delilleri ise İbn Abbas ile Hz. Aîşe’ye nisbet edilen şu rivâyetlerdir:

1- Ebu Ubeyde’nin Cabir b. Zeyd’den rivâyet ettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: “*Resûlullah’ın mest üzerine meshettiğini asla görmedim*”⁵⁹.

2- Aynı senedle Hz. Aîşe’nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Resûlullah’ın mest üzerine meshettiğini asla görmedim. Şüphesiz ben, bir adamın topuklarını veya mestlerini kesmesini, onlar üzerine meshetmesinden daha çok severim*”⁶⁰

3- Yine aynı senedle rivâyet edildiğine göre Hz. Aîşe şöyle demiştir: “*Bana göre mestler üzerine meshetmektense ayaklarımı bıçakla kesmem daha iyidir*”⁶¹. İbn Arrâk (963/1555) bu haberin mevzu olduğunu kaydetmiştir⁶².

52) Bkz.almajara.com/articl.php (10.09.2003)

53) Krş. *Concordance*, Gıybet mad., V, 30; Zeyd b. Ali, *Müsned*, s.183-185

54) Bkz. ez-Zeylâf, *Nasbu’r-Raye*, Mektebetü’l-İslâmiyye, 1395/1973, II, 482.

55) ez-Zeylâf, a.g.e. II, 483. Ayrıca bk. İbnu’l-Cevzî, *el-Mevzuât*, Riyâd-1418/1997, II, 560

56) Hucurat. (49) 12

57) Buhârî, Edeb, 46;

58) Bkz. Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Binaye fi Şerhi’l-Hidaye, Dâru’l-Fikr*, 1411/1990, I, 728.

59) er-Rebi’ b.Habib, *Müsned*, hadis no:121.

60) A.g.e., hadis no:122.

61) A.g.e., hadis no:125.

62) Bk.İbn Arrâk, *Tezihu’s-Şeria*, Beyrut-1401/1981, II, 71.

4- Ebu Ubeyde'nin (Müslim b. Ebî Kerime) rivâyet ettiğine göre, Cabir b. Zeyd şöyle demiştir: "Sahabeden bir cemaate kavuştum, onlara, Resûlullah mestleri üzerine mes-hetti mi, diye sordum; onlar da: Hayır" dediler. Cabir sözüne devamla 'Allah, Kitabında bize bizzât abdestten bahsetmişken nasıl olur da (insan) mestleri üzerine mesheder? Mu-haliflerimizin rivâyet etmiş oldukları hadislere gelince, bu hususta en iyisini Allah bi-liyor"⁶³.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Cabir b. Zeyd meshin caiz olduğunu gösteren rivâyet-leri biliyor; ancak onlarla amel edilmesinin "abdest ayetine" aykırı olduğunu düşünerek o rivâyetleri tercihe şayan bulmuyor. Bu hususta sadece iki sahabînin İbn. Abbâs ile Hz. Aişe'nin rivâyet ve kanaatlerini tercih ediyor; diğer rivâyetleri tartışmaya bile gerek gör-müyor. Bu yaklaşımın pek tatminkâr ve yeterli olmadığı açıktır.

Daha sonraki İbâdî kaynaklarında ise, meshin caiz olduğunu ifade eden hadislerin mensuh olduğu ileri sürülerek: "Ayakların yıkanması abdestin farzlarından bir farz oldu-ğu, binaenaleyh ister seferî, ister mukîm, isterse hasta olsun hiçbir müslümanın mestle-ri üzerine meshetmesi caiz olmadığı"⁶⁴ kaydedilmiş, mest ilgili hadislere gelince bunlar da Maide suresindeki abdest âyetinden önce idi"⁶⁵ denilmiştir. İbâdîlerin en önemli ha-dis kaynağı olan er-Rebî' b.Habîb'in Müsned adlı eserinde mestler üzerine meshetmenin caiz olduğuna dair tek rivâyetin olmaması oldukça ilginçtir.

Bu konuda diğer kaynaklardaki rivâyetlerin tümüne değil de; sadece kendi sınırlı kaynaklarına güvenen ve o kaynaklardaki verilerden çıkarımda bulunan İbâdîler için, böyle bir sonuca varmak kaçınılmazdır. Halbuki bu yaklaşım sonucuda pek çok sahih ha-dis ihmal edilmiş⁶⁶, hem de dinin getirmiş olduğu bir kolaylık, bir ruhsat yok sayılmış-tır.

1.2.2. Akaidle İlgili Hadisler

İbâdîlerin akaidle ilgili hadisleri kabulü meselesini iki kısımda inceleyebiliriz:

1) Temel inanç esaslarına delil teşkil eden hadisler.

2) Temel inanç esaslarının tafsilatı, anlaşılması ve yorumlanmasına kaynaklığı söz konusu olan hadisler.

63) A.g.e., hadis no:123.

64) <http://www.almajara.com/print.php?sid=123> (12.9.2003)

65) A.g. Web sitesi, s.7.

66) İbn Ebi Şeybe, meshin câiz olduğunu gösteren 80 civarında rivâyet kaydetmiştir. (Bk. İbn Ebî Şey-be, *Musannef*, I,203-212.) en-Nevevî de:"Mestler üzerine meshetme hususunda sayılamayacak ka-dar çok sahabinin rivâyeti olduğunu ve Hasan el-Basrî'nin : "Resûlullah'ın mestler üzerine meshet-tiğini bana 70 sahâbi rivâyet etti" dediğini kaydetmiştir. (Bk, en-Nevevî, *Şerhu Müslim* III,164.) Ba-zı alimler de bu hadislerin -içlerinde cennetle müjdelenmiş sahâbilerin bulunduğu- 80'den fazla sa-habî râvîsini kaydetmiştir. (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Beyrut, ts.I, 306.) Cerir b.Abdullah el-Bece-lî'nin rivâyet ettiği hadisten, mesh uygulamasının abdest ayetinden sonra da devam ettiği ve bu hükümün mensuh olmadığı açıkça anlaşılmalıdır. (Bk. Müslim, Tahâret 72; Ebû Davud, Tahâret, 60; et-Tirmizî, Tahâret, 70; en-Nesâî, Taharet, 42; İbn Mâce, Tahâret, 84

Öncelikle belirtelim ki, İslâm inancının esası Kur'ân ve Sünnet'tir. İbâdîler de bu iki kaynağa dayanan ve 'âmentü'de yer alan 'kader' dahil temel inanç esaslarının tümüne inanmakta ve bu hususta 'Cibrîl hadisi⁶⁷ ile 'kader' hadisini delil olarak kullanmaktadırlar⁶⁸. O halde birinci maddede yer alan inanç esasları ile ilgili hadislerin kabulünde herhangi bir problem olmadığını söyleyebiliriz. Kader konusunda ise İbâdîler, Eş'arîler gibi düşünmektedirler⁶⁹.

Temel İnanç esaslarının tafsilatı ve yorumu mahiyetinde olan hususlarda ise, İbâdîler, Ehl-i-Sünnet'ten ayrılmakta ve daha çok Mu'tezile gibi düşünmektedirler. Meselâ onlar Allah'ın varlığına, birliğine inanırlar, ancak Allah'ın sıfatlarının mahiyeti hususunda ihtilaf ederler; âhirete inanırlar, fakat Allah'ın âhirette müminler tarafından görüleceğini muhal sayarlar⁷⁰. Yine Allah'ın -dilerse- büyük günah işleyip tevbe etmeden vefat eden bir kimsenin günahını bağışlayacağına ve onu Cehennemden çıkaracağına inanmazlar⁷¹. Konun daha anlaşılabilmesi için İbâdîler'in, Ehl-i Sünnet'ten ayrıldıkları bu hususları şöyle sıralayalım:

1- Allah'ın sıfatları konusunda Mu'tezilîdirler. Allah'ın yegâne sıfatı kidedir. İbâdîlere göre Allah'ın sıfatları zatının aynıdır. Allah bizatihi alim, bizatihi kâdirdir, ama Allah'ın zatından ayrı ilim ve kudret sıfatı yoktur⁷²,

2- Kur'ân mahluktur⁷³,

3- İman ve İslam bir bütündür. İbadetleri terkeden ve haram işleyen küfrân-i nimette bulunmuştur. Günahta ısrar eder ve bunun günah olduğunu inkar ederse şirke düşer⁷⁴.

Din, İmân, İslam terimleri aynı gerçeği ifade etmektedirler. İman-amel ayırımı yapılamaz⁷⁵. Binaenaleyh birisi dil ile inandığını söyler de amel etmezse o ne müslüman, ne mümin ve ne de müşriktir. O, kâfir, münafık, sapık, fasık ve âsîdir. Ne var ki o, bu dünyada müslüman muamelesi görür⁷⁶. Çünkü burada onun için kullanılan kafir terimini İbâdîler, "küfrân-i nimette bulunmuştur" anlamında kullanmaktadırlar. Büyük günah işleyen muvahhidir, müşrik değildir. İbâdî olmayanlar küfrân-i nimette bulunmuşlardır⁷⁷. Bu nedenle savaş sırasında onların kadınları, çocukları ve malları haramdır⁷⁸.

67) Bkz, İbnu's-Selâm el-İbâdî, *Bedü'l-İslâm* s.61-62

68) er-Rebi' b. Habîb, *Müsned*, s.13 hadis no:71; A'veşt; *Dirasat*, s.59

69) A'veşt, *a.g.e.*, s.59-66

70) A'veşt, *a.g.e.*, s.58.

71) *A.g.e.*, s.71.

72) *A.g.e.*, s.44-46.

73) *A.g.e.*, s.81-87.

74) Sabir Taime, *el-İbâdiyye*, s.121, 122.

75) *A.g.e.*, s.50-51.

76) *A.g.e.*, s.51-53

77) *A.g.e.*, s.93.

78) Bkz. Sabir Taime, *a.g.e.*, s.121.

4- Büyük günah işleyen tevbe etmedikçe cehennemde ebedî kalacaktır⁷⁹.

5- Büyük günah işleyip tevbe etmeden ölen birisi için şefaât söz konusu değildir⁸⁰. Böyle birisine şefaât edileceğini söylemek va'd ve vaîd ilkesine aykırıdır.

6- Allah dünyada da ahirette de görülemez⁸¹.

Hemen belirtelim ki, ilk üç maddede belirtilen hususlar, Hadis ilminden daha çok Kelâm ilmini ilgilendirmektedir. Bunlara, akâid konularını farklı açılardan ele alıp tartışan kelâmcıların ortaya koyduğu farklı anlama ve yorumlama biçimleri de denilebilir. Bunların açık nassî bir dayanağı yoktur. Çünkü "Allah'ın sıfatları zâtının aynıdır" veya "zâtının ne aynıdır, ne gayrıdır"; yahut "Kur'ân mahluktur veya değildir" ya da "imân amelden bir cüzdür veya değildir" gibi ifadeler açıkça ne Kur'ân'da, ne de sahih hadislerde vardır. İman-amel münasebeti hususunda ortaya atılan farklı görüşler de yorumdan ibarettir. O halde, hadislerin kabul veya reddine ya da ihmaline yol açmayan bu felsefî, kelâmî ve teolojik tartışmaları bir tarafa bırakarak, diğer maddelerde söz konusu edilen meselelere geçmek uygun olacaktır.

1.2.2.1. Büyük Günah (kebîre)

"Büyük günah" manasında kullanılan kebîre, (çoğulu kebâir) dinen kesin delil ile yasaklanan, hakkında dünyevî veya uhrevî ceza (vaîd) öngörülen her davranış, diye tanımlanabilir⁸². Büyük günahlar: Allah'a eş-ortak koşmak, adam öldürmek, büyü yapmak, faiz yemek, haksız yere başkasının malını yemek, savaştan kaçmak, ana-babaya âsi olmak⁸³, hırsızlık yapmak, içki içmek, kumar oynamak, zina etmek, yalan söylemek, namazı terk etmek, zekat vermemek, imkânı olmasına rağmen hacca gitmemek, yol kesmek, zulüm yapmak, Müslümanlara eziyet etmek, onları korkutmak yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, haksıza yardım etmek, Allah'ın ahkâmı ile amel etmemek gibi Kitap ve Sünnet'in nassî ve müslümanların icmâi ile haram kılınmış davranışlardır⁸⁴.

a. Büyük günah işleyen ebedi cehennemde kalır

İbâdîlere göre, büyük günah işleyip tevbe etmeyen kimse küfrân-ı nimette bulunmuş, mümin olma niteliğini kaybetmiştir. Tevbe etmezse Allah onu affetmez ve ebediyen cehennemde kalır⁸⁵. Ancak hiç inanmayana göre onun Cehennemdeki azabı hafif olur⁸⁶. "Kim cehenneme girse bir daha ebediyen oradan çıkmaz"⁸⁷.

79) A.g.e., s.71.

80) A'vest, a.g.e., s.75-80.

81) A.g.e., s.54-58.

82) Bkz. a.g.e., s.5.

83) A'vest, a.g.e., 149.

84) A.g.e., ay.

85) Sabir Taime, a.g.e., s.121, 122; A'vest, A.g.e., s.81-84.

86) Bkz. <http://www.ibadhiyah.net/fikr/raqida> (08.09.2003).

87) A.g. web sitesi ay.

İbâdîler, bu görüşlerini bazı âyet⁸⁸ ve hadislere dayandırmışlardır⁸⁹. Bu görüşlerine aykırı olan bazı âyetleri ise te'vil etmek zorunda kalmışlardır. Mesela: "Allah kendisine ortak koşulmasını, şirki asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar."⁹⁰ âyetindeki "ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar" cümlesini "tevbe etmeye muvaffak kılmayı dilediği kimse için bağışlar" şeklinde tevil etmişlerdir. Çünkü bu âyette, tevbe etme kaydı açıkça zikredilmemiştir. Aksine şirkin dışındaki günahların bağışlanması Allah'ın iradesine havale edilmiştir. Allah, dilerse affeder, dilerse günahına göre cezalandırır.

Allah'ın şirkin dışındaki günahları dilediği takdirde bağışlaması söz konusu olunca; günahı bağışlanan kişinin de cehennemden çıkması söz konusu olmaktadır. Bu da İbâdîlerin görüşüne aykırıdır.

Âyetleri tevil eden İbâdîler, yukarıda işaret edilen görüşlerine aykırı olan hadisleri delil kabul etmezler. Bunlardan birkaçını sıralayalım:

Ebu Said el-Hudrî'nin rivâyet etmiş olduğu hadiste de Resulullah cehennemde azap gören günahkârların sonuçta orada ebedî kalmayacaklarını belirtmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Cennetlikler Cennete, Cehennemlikler Cehenneme girdikten sonra Allah-u Tealâ: Kimin kalbinde hardal tanesi ağırlığınca imanı varsa onu ateşten çıkarın," diye ferman buyuracaktır. Bunun üzerine (bu gibiler) simsiyah oldukları halde çıkarılıp hayat nehrine yahut haya nehrine atılacaklar ve orada sel uğrağında kalan yabancı reyhan tohumları nasıl süratle biterlerse öylece biteceklerdir...⁹¹

Ebu Zerr'in rivâyet ettiği kutsî bir hadiste Allah Teala şöyle buyurmuş: "Kim şirk koşmadan yer yüzünü dolduracak kadar hata ile bana gelse ben onu bir misli mağfiretle karşılarım⁹². Yine Ebu Zerr anlatıyor: Allah Resûlünün yanına oturdum. "Lâ ilâhe illallah diyen, sonra bu hal üzere ölen hiçbir kul yoktur ki, Cennete girmesin" buyurdu. Ben: "Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?" dedim. O" Zina etse ve hırsızlık yapsa da " buyurdu. Ben (hayret ederek): "Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı" diye tekrar sordum. Allah Resûlü: "Zina etse ve hırsızlık yapsa da" buyurdu. Bu sual üç defa tekrarlandı. Sonra dördüncüde "Ebu Zerr'in burnu toprakta sürtülse bile (bu böyledir) buyurdu."⁹³

Hz. Peygamber'in bu hadisi "Lâ ilâhe illallah" diyen, yani kalbinde imanı bulunan bir kimsenin, zina işlese ve hırsızlık yapsa bile Cennete gireceğine delalet etmektedir. Ebu Zerr'in bu hadis karşısındaki şaşkınlığının sebebi, muhtemelen böyle büyük günahları yasaklayan ve bu günahları işleyenler için ağır cezaları öngören âyet ve hadislerin bulunması ve O'nun da bu konudaki nassları anlamakta ve değerlendirmekte zorluk çek-

88) Bkz. Hûd (11) 106,107,108; Bakara Suresi (2) 275; Yûnu Suresi (10) 24; Nisâ Suresi (4)13,14.

89) Bu konuda İbâdîlerin delil olarak ileri sürdükleri hadisler için bk. <http://www.ibadhiyah.net/fikr/aqida> (08.09.2003).

90) Nisa (4) 48, 116

91) Buhârî, İmân 15; Ayrıca bkz. Buhârî, İmân 32.

92) Müslim, Zikir 22.

93) Müslim, İmân, 154

mesidir. Allah Resulü ise Ebu Zerr'in kanaatinin yanlış olduğunu onun gönlü razı olmasa bile bu durumda olan birisinin cennete gireceğini ısrarla belirtmiştir.

İbâdiler, bu mealdeki hadisleri delil kabul etmemelerinin sebebi olarak söz konusu rivâyetlerin haber-i ahâd olduklarını, bu tür haberlerin itikadî konularda delil olamayacağını ileri sürmektedirler⁹⁴. Aslında onların, belki de bütün gayretleri daha dindar, daha ahlâklı bir toplum inşa etmek istemeleridir. Zira olara göre: "Sadık bir tevbe olmadan Allah'ın bütün günahları bağışlayacağı inancı, ahlâkî kayıtsızlığa, günahların önemsiz olduğuna ve tevbenin ertelenmesine yol açar."⁹⁵ İbâdiler, bu endişelerinde haklı olabilirler. Ancak günahların işlenmesini önlemek için naslarda belirtilen cezaları daha çok ağırlaştırmak, Allah büyük günahı affetmez, büyük günah işleyen ebedî cehennemde kalır demek Allah adına konuşmak olur ki buna da hiçbir kimsenin had ve yetkisi olamaz. Günahların önlenmesinde cezaların artırılması yerine, günaha iten sebeplerin ortadan kaldırılmasının, toplumun eğitilip bilinçlendirilmesinin daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

b. Büyük Günah İşleyen Şefaate nail olamaz.

Öncelikle belirtelim ki İbâdiler, Peygamberlerin ve hususî olarak da Hz. Peygamber'in Şefaatinin inkâr etmezler. Hatta şefaati inkâr edenin muhakkak Kur'ân'ı inkâr ettiğine inanırlar⁹⁶. Onlara göre şefaate, mahşerde kâfirler ve günahkâr muvahhit müminler cehenneme girmeden önce vuku bulacaktır⁹⁷. Ancak şefaate, büyük günah işleyeni kapsamaz. Zira büyük günah işleyip tevbe etmeyen kimse Hz Peygamber'in şefaatine nail olamaz. Cabir b. Zeyd yemin ederek, büyük günah sahibinin şefaate nail olmayacağını, çünkü Allah'ın, kitabında ona cehennemi va'd ettiğini söylemiştir⁹⁸. Buna karşı Hz. Peygamber : "Benim şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir,"⁹⁹ buyurmuştur. Cabir: "Vallahi Allah Resulü bu hadiste şefaatin, adam öldürme, zina etme, büyü yapma ve Allah'ın cehennem va'd ettiği günahlar için olduğunu kastetmedi" diyerek hadisi yorumlayıp şefaatin kapsamını daraltmış, fakat onun delil olamayacağını ileri sürmemiştir. Ancak daha sonraki İbâdiler ise biraz daha ileri giderek bu hadisin haber-i vâhid olduğunu bu nedenle itikadî konularda delil olamayacağını ileri sürmektedirler¹⁰⁰. Burada bir tutarsızlık söz konusudur. Çünkü İbâdiler, aynı konuda yine bir haber-i vâhid olan "Benim şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler için değildir"¹⁰¹, mealindeki senedsiz bir haberi Hz. Peygamber'e nispet etmekte ve delil kabul etmekte bir sakınca görmemektedirler. Üstelik bu sahih bir haberi vahid değil mürsel, daha doğrusu Ca-

94) <http://www.ibadhayah.net/fikr/aqida> (8.9.2003).

95) <http://www.ibadhayah.net/fikr/aqida> (8.9.2003).

96) Bkz. es-Sâlimî, *Meşâriku'l-Envârî'l-Ukûl*, Dâru'l-Cil, Beyrut -1989, s.286. Krş. er-Rebî ' Habîb, *Müsned* Hadis no:1004

97) Bkz. Sabir Taîme, *el-İbâdiyye*, s.163

98) Rebî' b. Habîb, *Müsned*, hadis no: 1004

99) Tirmizî, *Kıyâme*, 11; Ebu Davud, *Sünnet*, 1; İbn Mâce, *Zühd* 37.

100) A'veşt s.78.

101) er-Rebî' b. Habîb, *Müsned* hadis no:1004

bir b. Zeyd'den başka râvîsi olmayan, sadece Rebi' b. Habib'in Müsned'inde bulunan se- nedsiz bir haberdir. İbâdîlerin delil olarak ileri sürdükleri bu haber aynı zamanda Müs- lim tarafından rivâyet edilen şu hadise de terstir: "Her peygamberin kabul edilecek bir duası vardır. Her nebi bu duasını önce yapmıştır. Ben ise duamı, kıyamette ümmetime şefaât için sakladım. Ümmetimden kim Allah'a şirk koşmadan ölürse ona nail olacaktır"¹⁰².

1.2.2.2. Ru'yetullah Konusundaki Hadislerin Reddi

Ru'yet, bazı Kur'ân âyetlerinin ve Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bazı hadislerin beyan ettiği üzere, Allah Teâlânın Kıyâmet günü mü'miler tarafından gözle görülmesi- dir¹⁰³. Ehl-i Sünnete mensup müfessir, muhaddis, mütekekkimler, müminlerin âhirette Allah'ı göreceklerini âyet ve hadislerin zahiri manalarına dayanarak isbat etmeye çalış- mışlardır¹⁰⁴.

İbâdîler ise tıpkı Mu'tezile gibi "*Gözler O'nu (Allah'tı) idrak edemez*" ayetine daya- narak Allah'ın görülemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Allah'ın ahirette görüleceğine delâ- let eden âyetlerin ise zahir manalarını te'vil etmişlerdir. Nitekim İbâdîler: "*Yüzler var- dır ki o gün ışıl ışıl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır*" Kıyâme suresinin 22-23. âyetini müteşabih kabul ederek burada geçen 'bakan' anlamına gelen "nâzira" kelimesi- ne "intezara" 'bekleme' anlamı vermek suretiyle te'vil etmişlerdir¹⁰⁵. Buna göre âyet: "o gün yüzler, Rablerinin onların cennete girmeye ne zaman izin vereceğini veya Rableri- nin sevabını beklerler", şeklinde anlaşılmaktadır¹⁰⁶. Söz konusu âyet bu şekilde te'vil edildikten sonra hadislerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü hadislerde " On dördünde ayı gördüğünüz gibi veya güneşi gördüğünüz gibi birbirinize mani olmadan Rabbınızı göreceksiniz"¹⁰⁷ hadisinde olduğu gibi açıkça Allah'ın görüleceğini belirten ifadeler vardır, üstelik bu hadisler sahih, pek çok sahabî tarafından rivâyet edilmiş, bize kadar güvenilir bir şekilde gelmiştir. İbâdîler de bu hadislerin zayıf veya uydurma oldu- ğunu söylemezler. Bu hususta dedikleri şey şudur: Bu hadisler ahâd hadislerdir, Ahâd ha- disler de itikâd konusunda delil olamazlar. İtikâdî konularda kesin mütevatir ve te'vile ihtimali olmayan nasslar delil olurlar¹⁰⁸.

Ru'yet konusundaki yukarıdaki âyetin te'vil edilmesinin ve hadislerin reddinin asıl nedeni söz konusu hadislerin delalet ettiği mananın İbâdî mezhebinin görüşlerine yani tenzih anlayışına aykırı olmasındandır. Bu anlayışa göre ru'yetle ilgili pek çok hadis red- dedilmiştir¹⁰⁹. İbâdîlerce en önemli Hadis kaynağı kabul edilen er-Rebi' b.Habib'in

102) Müslim İmân , 238

103) Bkz.Talât Koçyiğit, *Kur'ân ve Hadiste Ru'yet Meslesi*, Ankara-1974, s.7

104) *A.g.e.*, ay.

105) er-Rebi' b.Habib, *Müsned*, II. 26-29

106) *A'vest* , *a.g.e.*, s. 54-55.

107) Bkz. Müslim, İmân 302. Ayrıca bkz. Müslim, İmân 296, 299.

108) Bkz. <http://www.almajara.com/article> 1960 s.20 (18.122003)

109) Bu konudaki hadisler ve geniş bilgi için bkz.Talât Koçyiğit, *Kur'ân ve Hadiste Ru'yet Meslesi*, An- kara-1974, s.98

Müsned’inde, Allah’ın görülmeyeceğine dair rivâyetler yer alırken¹¹⁰; aynı kaynakta Allah’ın görüleceğini beyan eden hiçbir rivâyete yer verilmemiştir. Bu da İbâdîlerin mezhep anlayışlarının hadis kaynaklarının içeriğine etkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

İbâdîlerin anlayışına göre bu nasslar, müteşabihdirler¹¹¹. Bunları ilk anlamlarıyla te’vil etmeden almak ve Allah’ın âhirette görüleceğini kabul etmek akılla çelişir. Nitekim Uman Sultanlığı’nda şu anda müftülük yapan Ahmed b. Hamd el-Halilî ru’yete delâlet eden âyet ve hadisler hususunda şöyle demektedir: “Değerli okuyucu! Basiretinle idrak edip anlıyorsun ki, bu nassları yorumlamadan zahirî anlamlarıyla anlamak, aklın kabul etmeyeceği, delilin yalanlayacağı bir sonuca götürür”¹¹².

İbâdîleri böyle düşünmeye sevk eden Allah’ın görülmesini cisimlerin görülmesi gibi tasavvur etmeleridir. Nitekim es-Sâlimî(1332/1913) Allah’ın görülmesinin muhal olduğunu şöyle açıklar: Bir şeyin görülmesi için dokuz şart lazımdır. Bunlar:

a) Duyu organının sağlam olması; b) Görülecek şeyin mevcut olup bir mekânda bulunması; c) Görülecek şeyin görenin karşısında olması veya ayna gibi bir yansıtıcı yardımıyla onun karşısına yansıtılması; d) Görülecek şeyin görünmeyecek kadar küçük olmaması; e) Şeffaf olmaması; f) Fazla uzak olmaması; g)Fazla yakın olmaması; h) Görenle görülecek şey arasında perde olmaması; i) Görülecek şeyin kendisinin ışık veya ışıktaki olması gerekmektedir.

Bu sayılan şartlar Allah için muhaldir. Çünkü Allah, cisim değildir, a’raz değildir, O, mekândan münezzehtir¹¹³.

Bu tablo, bize İbâdîlerin Allah’ın görülmesini nasıl tasavvur ettiklerini ve ondan ne anladıklarını göstermektedir. Dikkat edilirse burada söz konusu edilen Allah’ın görülmesi değil; bu dünyadaki yaratıkların görülmesidir. Yani İbâdîler, akıl yürüterek Allah’ın görülmesini, yaratıklarının görülmesi gibi tasavvur etmişler ve bunun da Allah için muhal olduğu sonucuna varmışlardır. Esasen burada ru’yeti kavrama ve anlama probleminden söz edebiliriz. Daha açık bir ifade ile burada isimdeki müştereklik ile mahiyetteki müştereklik birinden ayırt edilememiştir. Cisimlerin görülmesine de Allah’ın görülmesine de görölme denir. Halbuki mahiyet itibarıyla Allah’ın görülmesi, kulların ve diğer varlıkların görülmesine asla benzemez. Allah’ın görmesi de işitmesi de bizim görmemize ve işitmemize benzemez. Ayrıca öteki alemdeki, âhiretteki olayları, bu görünen alemdeki olaylara mukayese ederek anlamamanın da doğru olduğunu söyleyemeyiz. Şu halde uhrevî aleme ait olan bu konuya, Kur’ân ve Sünnet merkezli yaklaşmak, yorumları bu iki esas çerçevesinde yapmaktır daha doğru olmalıdır.

110) Bkz. er-Rebî’, *Müsned*, hadis no: 853-859,

111) A’veşt, *a.g.e.*, s.54-58

112) Ahmed b.Hamd el-Halilî, *el- Hakku'd-Damiğ* , Meskad 1409, s.112-113.

113) A’veşt, *a.g.e.*, s.55-56. Rü’yetullah konusunda İbâdîlerin görüşünü Şîa’ da benimser. (Bkz. Dalkıran, Sayın, *Ehl-i Sünnet’in Şî’i Akidesine Tenkitleri*, OSAV, İst- 2000, s.53.

2. Hadis Kaynakları

Sünnet konusunda yazılan erken dönem hadis koleksiyonları bakımından İbâdîler, sınırlı sayıda, ancak kendilerine göre çok önemli kaynaklara sahiptirler. İbâdîlere göre aslında bu konuda te'lif edilmiş çok sayıda kaynaktan söz edilmektedir. Fakat tarihte meydana gelen iç savaşlar sebebiyle bunların çoğu yok olmuştur. Hicrî 297 senesinde Şîî Ebu Abdullah komutasındaki Fatımî ordusu Rüstemiye devletini ele geçirdiği sırada söz konusu eserlerin çoğu yakılmıştır. el-Bârûnî, bu olayı şöyle anlatır: “Sonra el-Hucânî (yani Ebu Abdullâh eş-Şîî, Tahert’e girip, şehri yağmaladı, el-Masûme adındaki kütüphaneye giderek orada bulunan matematik, geometri gibi fen bilimlerine, tabîî bilimlere ve diğer fizikî aleme ait eserleri alıp geri kalanını tamamen yaktırdı. Böylece İbâdî eserlerinin çoğu yok olup gitti”¹¹⁴. ed-Dercînî(670/1272) de aynı komutanın, içinin İbâdî kitaplarıyla dolu olduğu bir kiliseye giderek kendisine yaranları seçtikten sonra diğerlerini yaktırdığını, geriye hiçbir şey kalmadığını kaydetmektedir¹¹⁵. Bu rivâyetlerin doğruluğu veya yanlışlığı araştırmaya ve tahkike açık olmakla beraber, son tahlilde İbâdîlerin hadis kaynaklarının çok fazla olmadığı ortadadır. Şimdi İbâdîlerin erken dönem hadis kaynaklarını tanıyalım.

2.1. el-Câmiu's-Sahîh veya el-Müsned

er-Rebî' b. Habîb el-Ezdi el-Ferâhidî el-Basrî (170-180/791-786)¹¹⁶ tarafından kaleme alınan esrin adı “*el-Câmiu's-Sahîh veya Müsnedü'r-Rebî' b. Habîb.*”dır.

- 114) <http://www.ibadhiyah.net/maktabah/showthread.php?s=&threadid=98&perpage=1&pagenumber=4> (8.9.2003).
- 115) ed-Dercînî Ahmed b. Saîd, *Tabakâtü'l-Meşâyih bi'l-Mağrib*, Mektebetü'l-İstikâme, Maskat ts.s.I, 94-95
- 116) er-Rebî' b. Habîb b. Amr el-Ezdi el-Ferâhidî, el-Basrî, İbâdiye mezhebinin en önemli imamlarından. Uman'ın iç bölgesindeki Livâ vilayetine bağlı Ğadfân beldesinde doğdu ve orada yetişti. Sonra Cabir b. Zeyd, Ebû Ubeyde gibi ileri gelen alimlerden ilim tahsil etmek için Basra'ya gitti. (Bkz. <http://www.geocities.com/asdasdasd22003/abad/page2.htm> (12.9.2003). Azda olsa Câbir ile görüştü, ondan hadis dinledi. (bk. <http://www.alnadva.net/sirah/rabia.htm> (12.9.2003). Hocası Ebu Ubeyde'nin derslerine katılan Rebî' onun önde gelen talebelerinden biri oldu. er-Rebî, kendisinin fikhi Ebû Ubeyde.(Müslim b.Ebî Kerime), Ebû Nuh(Salih b.Nuh ed-Dahhan el-Basri), ve Dımam (b. esSâib el-Basrî)'dan öğrendiğini söylemiştir. (Bk. A. g. web sitesi.) Basra halkından bazıları onu çok takdir etti ve kendilerine hadis okutmasını teklif ettiler. Bu teklifi kabul edip ders vermeye başladı. Bu işin yaygınlaşmasından endişeye kapılınca güvendiği öğrencileri hariç diğerlerine kapısını kapattı. (Bkz. a. g. wb sitesi) Belki de er-Rebî'in bu tavrı onun diğer hadisçiler arasında ve cerh -tadil kitaplarında zikredilmeyişinde etkili olmuş olabilir. Nitekim sadece Ziriklî O'nu, Basralı, İbâdî ve kitabı olan, ikinci asrın büyüklerinden bir hadis alimi olarak tanıtmaktadır. (Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut-1986, III, 14.) Ahmed b.Hanbel de el-Heysem b. Addulğaffâr'dan bahsederken, onun er-Rebî' b.Habîb denilen şahıstan -Dımâm-Câbir b. Zeyd senediyle hadisler naklettiğini belirtmektedir. (Bk.Ahmed b. Hanbel, Kitâb'ul-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical, Tah.T. Koçyiğit, İ. Cerrahoğlu, İst. 1987, I,254). er-Rebî', ömrünün sona doğru ülkesine döndü. Takriben hicrî 170-180 tarihleri arasında doğduğu Ğadfân beldesinde vefat etti. Geriye pek çok talebe ile ismi ile özdeşleşen Müsned'ini bıraktı. (Bk. <http://www.geocities.com/asdasdasd22003/abad/page2.htm> (12.9.2003).

Brockelmann bu eserden bazen *el-Câmiu's-Sahîh*, bazen de *el-Müsned* diye zikretmektedir¹¹⁷. Fuad Sezgin, bu eserden “Hacimli ve pek çok fasıllar ihtiva den Câmî” diye söz etmektedir¹¹⁸.

Çağdaş İbâdî yazarlardan el-Kannûbî, sülâsi (üç ravili) isnadları en fazla olan ve Hz. Peygamber’in sünnetleri hakkında tasnif edilen ilk eser olarak tavsif ettiği *Müsned*’in, er-Rebî tarafından kendi asrında yaygın olduğu üzere “ravi isimlerine göre tertip edildiğini, ancak orijinal tertibine rastlanmadığını kaydetmektedir¹¹⁹.

Müsned, içerisinde ilaveler hariç 742 hadis bulunan, İbâdîlerin en sahih kitap olarak kabul ettikleri bir hadis mecmuasıdır. el-Kannûbî’inin de belirttiği gibi er-Rebî’, bu eserini *Müsned* türünde yani sahabî râvîlerine göre kaleme almış ve 45 sahabî’den gelen hadisleri toplamıştır. Senedleri itibariyle bu hadislerin: 542’ü muttasıl; 77’si Cabir’in mürselleri; 26’sı Ebu Ubeyde’nin mürselleri ; 97’si de münkati’ hadislerdir. Buna göre bu eserde bulunan mürsel ve münkati’ hadislerin toplamı 200 hadistir. Hadislerin ekserisi merfû’ olup, takriben 14 rivâyet mevkûf ve maktû’dur¹²⁰.

Müsned tarzında yazılan bu eser, daha kullanışlı olması için Ebu Yakub Yusuf b. İbrahim el-Varcelânî (570/1174) tarafından hadisleri konularına göre yeniden düzenlenmiştir¹²¹.

Hadisler: İmân, Tahâret, Salât, Savm, Zekât, Sadaka, Hacc, Cenâiz, Ezkâr, Nikâh, Talâk, Buyû’, Ahkâm, Eşribe, Et’ime, Eymân-Nüzûr, Âdâb olmak üzere bir giriş 15 ana bölüme ayrılmıştır. İki cüze ayrılan eserin birinci bölümü “Kitabu'l-Hac”da son bulur ve 63 bab, 391 hadisten ibarettir. Aynı yerden devam eden ikinci bölüm ise 57 bab, 351 hadis ihtiva etmektedir. Tabi bu da birden çok konuyu ihtiva eden bir hadisin gerektiğinde birden fazla tekrarlanmasına yol açmaktadır.

Rebî’ b. Habîb’in *Müsned*’inin aslını konularına göre tertip edip iki kısma ayıran el-Varcelânî, aslında olmayan, az sonra tanıtacağımız dört ayrı eseri de ona ilave etmiştir.

el-Varcelânî’nin bu ilaveleri, *Müsned*’in üçüncü ve dördüncü cüzlerini oluşturmaktadır. Böylece ilk iki cüzü sadece Rebî’ b.Habîb’e ait; diğer son iki cüzü de Varcelânî’nin ilaveleri olmak üzere toplam 1005 rivâyeti kapsayan eser, *Müsnedü’r-Rebî’ (el-Camû’s-*

117) Bkz. Brockelmann, GAL Suppl. Leiden , 1937-42, I, 691-92.

118) Sezgin Fuad, *Buhârî’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, AÜİF. Yay. İst.-1956, s.43. Krş. Sezgin, Fuad, *Tarîhu’l-Turâsi’l-Arâbî*, Riyâd-1403-1404, s.71. Geniş bilgi için bk. Erul, Bunyamin, “Hicri II. Asırda Rivâyet Üslûbu (III) er-Rabî’ b. Habîb (ö.175-180) ve Rivâyet-Dirayet Açısından el-Cami’i”, *AUİFD*, cilt XLIV, sayı 2, Ankara 2003, s.40.(78 nolu Dipnot)

119) Bkz. el-Kannûbî, Saîd b. Mebruk, *el-İmam er-Rebî’ b. Habîb, Mekânethu ve Müsnedühu*, Uman 1999, s.49.

120) Mevkûf rivâyetler için bk. er-Rebî’, *a.g.e.*, hadis no :7, 17, 120, 187, 223, 236, 341, 403, 418, 522, 700, 713(maktû’), 740, 741.

121) Ebû Ya’kûb Yusuf b. İbrahim el-Varcelânî, hicri altıncı asırda yaşamış en önemli İbâdî alimlerindir. (Bkz. A’vest, Dirasât, s.13. Bu zâtın nisbesini, bazı müellifler, “el-Varcelânî (bk. A’vest, *a.g.e.*, s.12,135; Sabir Taima, *el-İbâdiyye*, s.142.); bazıları da “ el-Varcelânî “ şeklinde yazmışlardır. (bk.el-Bûsâidî, *Rivâyâtü’l-Hadis İnde’l-İbâdiyye*, s.12. Bunyamin Erul ise “el-Vârcilânî” diye kaydetmiştir; (bk. Erul, *a.g.m.*, s.40, 41, 42.

Sahih) adıyla 1415'de Uman Sultanlığı'nda ve Beyrut'ta basılmıştır. Şimdi el-Varcelânî'nin bu ilaveleri şunlardır:

a) *Ahâdis fi'l-Akîde*: er-Rebî' b. Habîb tarafından yazılan, inanç esasları ile ilgili Hz. Peygamber'in hadislerinin, sahâbe ve tabiun sözlerinin yer aldığı bir eserdir. Toplam 140 rivâyet 37 başlık altında işlenmiştir. Mezhebin inanç esaslarının ispatlanmaya; muhalif görüşlerin reddedilmeye çalışıldığı bu bölümde, rivâyetlerin sened ve sıhhatine dikkat edilmeden ne bulunmuşsa alınmıştır. Aslında müstakil olan bu eser, el-Varcelânî tarafından *Müsned*'in 3. kısmına eklenmiştir.

b) *Rivâyatu Ebî Süfyân Mahbûb b. er-Rehîl el-Kureşî*: Bu eser hicri II. Asrın sonuna doğru vefat eden¹²² Ebu Süfyan'ın muhtelif konularla alakalı rivâyetlerinden oluşmaktadır. Toplam 20 rivâyettir. Bunların 12'si merfu' hadis, 8'i ise sahâbe ve tabiune ait görüşlerdir.

c) *Rivâyatu'l-İmam Eflah*: Rüstemî Devletinin üçüncü yöneticisi Eflah b. Abdullvehhâb (240/854) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser, Abdullvehhâb'ın bu rivâyetleri Ebu Ğânim el-Horâsânî'ye ait bir kitaptan; Ebû Ğânim de Ebu Yezid el-Havârezmî'nin siyer hakkındaki esrinden aldığı¹²³ 22 rivâyeti kapsamaktadır. İman, ibadet ve muamelata dair olan bu rivâyetlerin bir veya ikisi hariç hepsi muallaktır. el-Varcelânî *Müsned*'in 4. kısmına eklemiştir.

d) *Makâtu Cabir b. Zeyd*: Maktu' kelimesinin çoğulu olan makâf' burada merâsil anlamındadır. Yani Cabir b. Zeyd'in mürsel rivâyetleri demektir. Tabiünden Cabir b. Zeyd'e (93/712) ait olduğu kabul edilen bu eser, toplam 82 rivâyeti içermektedir. Bunlardan 72'si merfu hadis, 10'u da sahâbe ve tabiuna ait görüşlerdir. İman, nifak, insan karnının saygınlığı (hayat hakkı), günahkârın cezalandırılması, şefaat, cennet-cehennem vb. konularla ilgili olan bu rivâyetlerin hepsi senedsiz ve mürsel hadislerdir. Bu rivâyetleri *Müsned*'e ekleyen el-Varcelânî bunların hangi kaynaktan alındığını belirtmemiştir.

2.2. *Müdevvenetü'l-İmam Ebi Ğânim el-Horasânî*: Ebu Ğânim el-Horasânî (200-220/ 815-835) tarafından kaleme alınmış bu eser, aslında bir fıkıh kitabıdır. Müellif, hüküm çıkarımında istifade ettiği hadisleri senedli olarak zikrettiği için bu eser hadis kaynakları kategorisinde değerlendirilmiştir. Eserde yer alan rivâyetlerin 140'ı merfu' hadis, 245'i sahabe kavli, (mekûf) 1907'si mezhebin görüşleri ve 40'ı da diğer mezheplerin görüşlerinden oluşmaktadır. Eserde bulunan 140 hadisin 21'i muttasıl, 18'i mürsel, 16'sı münkati, 66'sı mu'dal ve 19'u ise muallaktır. İbâdî alimlerinin görüşlerini toplamak amacıyla soru cevap tarzında kaleme alınan bu eser 1404/ 1984'de Uman Sultanlığı'nda basılmıştır.

2.3. *Dîvânu'l-İmam Cabir b. Zeyd*: Hacimli bir eser olarak nitelendirilen, ancak kaybolduğu belirtilen ve içerisinde hadislerin çokça bulunabileceğinin tahmin edildiği ve iç harfler nedeniyle zayı olduğu belirtilen¹²⁴ bu kaynak hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.

122) ed-Dercînî, *Tabâkat*, II, 278.

123) Bkz. er-Rabî ' b. Habîb, *Müsned*, hadis no: 92-3

124) Bkz. <http://www.alnawwa.net/BN/modules.php?name=News&file=article&sid=294> (12.9.2003).

Değerlendirme

İbâdîlere ait erken dönem hadis kaynakları Rebî' b. Habîb'in Müsnedi, ki ilaveleri ile birlikte 1005 rivâyeti kapsamaktadır ve İmam Ebu Ğânim el-Horasanî 'nin el-Müdevve-ne'sinden (140 hadis) ibarettir.

Bu da İbâdî hadis kaynaklarının yetersiz olduğu hatta eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir. Mesela bu dünyada Allah'ın görülemeyeceğine dair Hz. Aişe'nin: "Kim Hz. Muhammed'in Allah'ı gördüğünü iddia ederse Allah'a en büyük iftirada bulunmuştur"¹²⁵ sözünü ve onu teyit eden haberler rivâyet edilirken¹²⁶ beri taraftan Allah'ın ahi-rette müminler tarafından görüleceğini ifade eden rivâyetlere hiç yer verilmemiştir. Yi-ne büyük günah işleyenin durumu¹²⁷; mestler üzerine mesh¹²⁸ ve namazda kunût du-ası¹²⁹ gibi konularda rivâyetlerin hepsine değil sadece bir yönüne ışık tutan rivâyetlere, daha doğrusu kendilerinin görüşlerine delil olabilecek rivâyetlere yer vermişlerdir. Sa-dece bu kaynaklardaki rivâyetlerle yetinmek, parçacı yaklaşımı beraberinde getirdiği gi-bi ve diğer kaynaklardaki sahih hadislerin ihmaline yol açacaktır.

Sihhat açısından baktığımızda, İbâdîlere göre er-Rebî' b. Habîb'in Müsnedi rivâyet bakımından hadis kitapların en sahihidir. Hadisler âlî senedlidir. Onlara göre eserin ra-vilerinin hepsi ilim vera' sahibi, zapt, emanet, adâlet ve sıyanetle meşhurdur. Bu sebep-le Müsned'in muttasıl haberleri gibi, mürsel veya "belâğ" sîgasıyla nakledilen haberleri de İbâdîlere göre sahih hükmündedir¹³⁰.

Diğer taraftan çağdaş alimlerden el-Fasıl, İbrahim Mille Hadır, Bekr Ebu Zeyd ve el-Elbânî gibi hadis alimleri, er-Rebî' ve Ebu Ubeyde'nin mechul olduklarını, güvenilir ri-cal kitaplarında bunlardan söz edilmediğini, bunların Câbir b. Zeyd'le görüşmediklerini, Müsned'in elde sahih bir nüshasının bulunmadığını, bu esrin sonradan başkaları tarafın-dan tasnif edildiğini ileri sürmüşlerdir. İbâdî alimlerden Ebu Malik el-Kannûbî'nin bun-ların hepsine tek tek cevap verdiğini belirtmiştir¹³¹. Bu değerlendirmeleri ihtiyatla kar-sılamak gerekir.

Şu anda metni elimizde bulunan *Müsned*'deki rivâyetlerin çoğu merfu' muttasıldır. Bünyamin Erul'un da kaydettiği gibi bu *Müsned*'de yer alan pek çok mürsel rivâyet, Kü-tüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i Malik'in *Muvatta*'ı gibi temel hadis kaynak-larında muhtelif sahâbilerden muttasıl senedle nakledilmişlerdir¹³². Bununla beraber,

125) er-Rebî' b. Habîb, *Müsned*, hadis no: 61, 724.

126) A.g.e., hadis no: 853, 854, 855.

127) Bkz. A.g.e., hadis no: 743-767.

128) A.g.e., hadis no: 121-126.

129) A.g.e., hadis no: 300, 301.

130) *Müsned*'in tashihiyi yapan Abdullah b.Humeyd es-Sâlimî, girişine yazmış olduğu altı maddelik "Tenbihât" kısmında söz konusu eserdeki bütün rivâyetlerin Ehl-i Da'vet'in yani İbâdîlerin itifa-kıyla sahih olduğu ve hatta onun Kur'an'dan sonra en sahih kitap olduğunu belirtmiştir.(Bk.er-Re-bî'. *Müsned*, s.2; <http://www.ibadhayah.net/maktabah/showthread.php?s=&threadid=89&perpage=1&pagenumber=2> (10.9.2003).

131) <http://www.alsaha.com/sahat/Forum2/HTML/003249.html> (8.9.2003)

132) Bkz. Erul, a.g.m. s.56.

Müsned'de sahih hadislerin yanı sıra zayıf hadisler ve hatta uydurma haberler de mevcuttur¹³³. Senedlerde kopukluklar, eksiklikler, râvî düşmeleri görülmektedir. Mesela 15, 27, 30, 31, 34 numaralı hadislerde sahâbi ve tabiun düşmesi vardır. 14 ve 45 numaralı hadislerde senet tamamen düşmüş , sadece sahâbî râvîleri kalmıştır. Bütün bunlar İbâdî hadis kaynaklarına olan güveni azaltmakta; bu mezhebin dışındaki alimlerin söz konusu eserlerden yararlanmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durumda yapılacak iş en kısa zamanda bu kaynakların edisyon kritiğinin yapılmasıdır. Çağdaş İbâdî bilginlerinden el-Kannûbî Saîd b. Mebruk'un, *Müsned*'de bulunan münkati' hadisleri araştırdığı, senedlerini bulduğu bunların sâhih veya hasen oldukları sonucuna vardığı ileri sürülmektedir¹³⁴. Bildiğimiz kadarıyla bu sonuçlar, bugün elde mevcut Müsned'in matbu nüshalarının dipnotlarında gösterilmediği için halâ bu eksiklik karşılanmış değildir. Muhammed İdris'in de Müsned'deki hadislerin tahrîcini yaptığından söz edilmektedir¹³⁵.

Sonuç

Hariçî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek kolu olan. İbâdîler, teorik olarak Kitapla birlikte Sünneti İslâm dinin en önemli temel kaynağı kabul eden bir fırkadır. Hadis kaynaklarında sened sistemi kullanılmakla beraber, hadislerin sıhhatinin tesbitinde ve delil olabilmesinde en önemli unsur olarak metni esas alırlar ve onlarda sened tenkidine pek rastlanmaz.

Fikhî meselelerle alâkalı, ahâd hadislerle amel ederler. Ancak mestler üzerine mesh ve namazda kunut yapılması gibi bazı hadislerle amel etmezler.

Kader konusu hariç diğer itikadî konulara Mü'tezile gibi yaklaşmaktadırlar. İnançla ilgili konularda prensiplerine uymayan ahâd hadisleri delil kabul etmezler. Bu cümleden olarak Allah'ın ahirette müminler tarafından görülmesini, şirkin dışında büyük günah işleyenilerse Allah'ın affedeceğini, imanı olan günahkârın ebedi cehennemde kalmayacağını ve büyük günah işleyip tevbe etmeyen kimsenin Hz. Peygamber'in şefaatine nail olacağını beyan eden hadisleri kabul etmezler.

Kur'ân'dan sonra en sahih kaynak olarak kabul edilen er-Rebî' b. Habîb'in Müsned'i ve eklerinin hacimli ve yeterli olduğu söylenemez. Bu kaynaklarda sahih hadislerin yanı sıra zayıf ve uydurma rivâyetler de bulunmaktadır. Yine de ihmal edilmemesi ve erbabının istifade etmesi gereken bir kaynaktır. Ancak İbâdîlerin de sadece bu kaynakları esas kabul edip diğer hadis literatürünü ihmal etmelerinin bilimsel bir yaklaşım olmadığı gibi bütünleştirici de olamayacağı açıktır.

133) Mesela: Umanlıların faziletine dair 899 nolu haber , hadislerin Kur'ân'a arzını emreden 40 numaralı haber oldukça tartışmalı haberlerdir. (Bkz. İbn Abdilberr, *Câmiu'l-beyan'il-İlim*, Kahire 1975 s.495) Bünyamin Erul, Müsned'de dokuz haberin çok zayıf, hatta uydurma olduğunu tespit etmiştir. (bk. Erul, a.g.m., s.63-64.

134) <http://www.ibadhiyah.net/maktabah/showthread.php?s=19ce08d354a2c96ed9e0e2f0fc808-6a0&threadid=98&perpage=1&pagenumber=8> (10.9.2003)

135) Bkz. Erul, a.g.m., s.56.